

KORXONA USTAV KAPITALINING TAHLILI VA MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI

Ro'zimov Shexnazar

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit

yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalar ustav kapitalining shakllanishi, uning moliyaviy barqarorlikka ta'siri hamda kapitalning samarali boshqaruv mexanizmlari o'rganilgan. Ustav kapitalining miqdori va tuzilmasi korxonaning moliyaviy mustaqilligi, to'lov qobiliyati hamda investitsion jozibadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy tahlil qilingan. Ishda O'zbekiston Respublikasidagi korxonalar moliyaviy hisobotlari asosida ustav kapitalining dinamikasi o'rganilib, tahliliy ko'rsatkichlar asosida korxonaning moliyaviy barqarorligini baholash metodikasi taklif etilgan. Natijada, ustav kapitalini optimallashtirish orqali moliyaviy risklarni kamaytirish va rentabellikni oshirish imkoniyatlari aniqlangan.

Kalit so'zlar: ustav kapitali, moliyaviy barqarorlik, korxonalar, kapital tuzilmasi, tahlil, to'lov qobiliyati, rentabellik, moliyaviy mustaqillik, investitsion jozibadorlik.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining barqarorligi va moliyaviy mustaqilligi, avvalo, ularning ustav kapitali miqdori va tuzilmasiga bevosita bog'liqdir. Ustav kapitali korxonaning moliyaviy asosini tashkil etib, uning xo'jalik faoliyatini boshlashi, majburiyatlarini bajarishi hamda investorlar va kreditorlar oldidagi ishonchliligini ta'minlaydi. Shu bois, ustav kapitalining shakllanishi, o'zgarishi va samaradorligini tahlil qilish ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqarish korxonalarida ustav kapitali nafaqat korxonaning huquqiy maqomini belgilaydi, balki ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun zarur manba hisoblanadi. Ayniqsa, sanoat tarmoqlarida ustav kapitalining miqdori korxonaning kredit olish imkoniyatlari, risk darajasi hamda ishlab chiqarish salohiyatiga ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda korxonalar ustav kapitali hisobini yuritish, ularni tahlil qilish va oshirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun va Moliya vazirligining normativ hujjatlari ustav kapitalini shakllantirish va hisobini yuritishda xalqaro standartlarga mos yondashuvlarni talab etmoqda.

Mazkur tezis ishining dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi kunda ishlab chiqarish korxonalarida ustav kapitalining tahlili ko'p hollarda yuzaki amalga oshirilmoqda. Ustav kapitali korxonaning moliyaviy barqarorligiga qanday ta'sir etayotgani, uning samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'siri yetarlicha o'rganilmagan. Shu sababli ushbu mavzuni chuqur tahlil qilish amaliyotda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ustav kapitali korxonaning moliyaviy tuzilmasida asosiy manba bo'lib, uning faoliyat yuritish imkoniyatlarini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Jahon va mahalliy iqtisodchi olimlar ustav kapitalining iqtisodiy mazmuni, shakllanish manbalari hamda moliyaviy barqarorlikka ta'siri borasida turli yondashuvlarni ilgari surganlar.

Xalqaro iqtisodiyot nazariyasida ustav kapitali (charter capital, equity capital) korxonaning o'z mablag'lari manbasi sifatida qaraladi. R. Brealey va S. Myers o'zlarining "Principles of Corporate Finance" asarida korxonaga kapitali tarkibida ustav kapitali eng muhim moliyaviy tayanch bo'lib, investorlar ishonchini ta'minlashda asosiy omil sifatida xizmat qilishini ta'kidlaydilar.

Eugene Brigham esa ustav kapitalini korxonaning "moliyaviy barqarorlik tayanchi" sifatida talqin qilib, uning miqdori korxonaning risk darajasi va kredit qobiliyatini belgilashda muhim o'rin tutishini qayd etgan.

K. Schillerning fikricha, ustav kapitalining etarli miqdorda shakllantirilmaganligi korxonaning nafaqat moliyaviy barqarorligini, balki uning bozor qiymatini ham pasaytiradi. Shuningdek, u kapital tuzilmasining optimal nisbatini aniqlashda korxonaning ishlab chiqarish xususiyatlari va soha tavakkalchilik darajasini inobatga olishni taklif etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda moliyaviy tahlil, solishtirma tahlil, koeffitsientli tahlil hamda ekonometrik yondashuv usullari qo'llanildi. Ushbu metodlar yordamida ustav kapitalining hajmi va tuzilmasining korxonaga moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'siri aniqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ustav kapitali korxonaning moliyaviy barqarorligini, rentabelligini va umumiy iqtisodiy holatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ustav kapitalining hajmi korxonaning o'z mablag'lariga tayanish darajasini oshiradi, tashqi qarz mablag'lariga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi va shu orqali moliyaviy mustaqillikni ta'minlaydi. Amaliy kuzatuvlarga ko'ra, ustav kapitalining muntazam oshirib borilishi korxonaga balansidagi o'z mablag'larini ulushining ortishiga olib keladi, bu esa moliyaviy barqarorlikning mustahkamlanishini anglatadi.

Ustav kapitali hajmining o'sishi bilan birga korxonalar sof foyda ko'rsatkichlarining ham oshishi kuzatiladi. Bu jarayon, bir tomondan, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish imkonini beradi, ikkinchi tomondan esa, korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi. Ustav kapitali ko'paygan sari korxonalar tashqi moliya manbalaridan kamroq foydalanadi, bu esa kredit foizlari va majburiyatlar bilan bog'liq moliyaviy xavflarni kamaytiradi. Natijada korxonaning kreditorlar oldidagi ishonchliligi ortadi, investitsion jozibadorligi esa yaxshilanadi.

Korrelyatsion tahlillar natijalari ham ustav kapitalining o'sishi bilan moliyaviy natijalar o'rtasida yuqori ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Odatda, ustav kapitali bilan sof foyda o'rtasidagi korrelyatsiya 0,9 dan yuqori, ustav kapitali bilan moliyaviy mustaqillik koeffitsienti o'rtasidagi bog'liqlik esa 0,85–0,95 oralig'ida bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, ustav kapitalining oshirilishi korxonaning moliyaviy holatiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi va uzoq muddatli rivojlanish barqarorligini ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda ustav kapitalini boshqarish va tahlil qilish jarayonlari asosan raqamli tizimlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, Turkiya, Janubiy Koreya va Germaniya kabi mamlakatlarda korxonalar kapital tuzilmasi real vaqt rejimida monitoring qilinadi, kapital o'zgarishlari avtomatik tahlil qilinadi va prognozlash modellariga asoslanadi. Bu yondashuvlar moliyaviy qarorlarni tezkor va aniq qabul qilish, shuningdek, investorlar uchun ishonchli axborot bazasini shakllantirish imkonini beradi.

O'zbekiston sharoitida esa ustav kapitalini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, korxonalar darajasida kapital tuzilmasining optimal nisbatini aniqlash hamda bu jarayonni avtomatlashtirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Korxonalar moliyaviy barqarorlikni oshirish uchun ustav kapitalini bosqichma-bosqich ko'paytirish strategiyasini ishlab chiqishlari, shu bilan birga raqamli moliyaviy tahlil tizimlarini — ERP, 1C yoki SAP kabi platformalarni — amaliyotga joriy etishlari lozim.

Ustav kapitali korxonalar moliyaviy mustahkamligining poydevorini tashkil etadi. Uning samarali boshqaruvi nafaqat moliyaviy xavflarni kamaytiradi, balki ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish, yangi investitsiyalarni jalb etish, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va raqobatbardoshlikni oshirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu sababli, ustav kapitalining strategik boshqaruvi har qanday korxonaning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlaydigan eng muhim omillardan biri sifatida qaraladi.

Xulosa

Korxonalar ustav kapitalining tahlili ularning moliyaviy barqarorligini baholashda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ustav kapitali

miqdori nafaqat korxonaning boshlang'ich moliyaviy asosini, balki uning uzoq muddatli to'lovga layoqatlilik darajasi, investitsion jozibadorligi va kreditorlar ishonchini belgilovchi omil sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ustav kapitalining yetarli darajada shakllantirilganligi korxonaga moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va yangi texnologiyalarni joriy etish imkonini beradi. Aksincha, kapitalning yetishmasligi moliyaviy xavf darajasini oshiradi, bu esa likvidlik, rentabellik va to'lovga qobiliyat ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, ustav kapitalining o'sishi korxonaning moliyaviy mustaqilligini kuchaytiradi, tashqi qarzga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi va investorlar uchun ishonchli muhit yaratadi. Shu nuqtai nazardan, kapitalni oshirishning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni taklif etish mumkin:

- ustav kapitalini reinvetsitsiya va foyda qayta taqsimlash hisobiga ko'paytirish;
- qo'shimcha aksiyalar emissiyasi yoki yangi ishtirokchilarni jalb etish orqali moliyaviy resurslarni kengaytirish;
- ustav kapitali tuzilmasini optimallashtirish orqali qarz va o'z mablag'lari nisbatini muvozanatlash.

Xulosa qilib aytganda, ustav kapitalining tahlili korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, strategik boshqaruv qarorlarini asoslash va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli, har bir korxonaga ustav kapitali holatini doimiy ravishda monitoring qilib borishi va uni moliyaviy strategiya bilan uyg'un holda boshqarishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi. — Toshkent: Adolat, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korxonalarni moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va raqobatbardoshligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ–3389-son qarori, 2018-yil 19-noyabr.
3. Karimov A. “Korxonaga moliyaviy tahlili va rejalashtirish asoslari.” — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
4. Jo'rayev M. “Moliyaviy tahlil va audit.” — Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2020.
5. Sharipov B. “Korxonalar kapitalining tuzilishi va uni boshqarish mexanizmlari.” // “Iqtisod va moliya” jurnali, №3, 2021.
6. Qodirova D. “Korxonaga moliyaviy barqarorligini ta'minlashda ustav kapitalining o'rni.” // “Innovatsion iqtisodiyot va menejment” jurnali, №2, 2022.
7. Brigham E., Houston J. *Fundamentals of Financial Management*. — 15th ed. — Boston: Cengage Learning, 2019.
8. Gitman L. J. *Principles of Managerial Finance*. — 14th ed. — Pearson Education, 2020.
9. Ross S., Westerfield R., Jordan B. *Corporate Finance: Core Principles and Applications*. — 7th ed. — McGraw-Hill, 2021.